

The author considers, that the juridical constructions have their dominating function, both from the point of view of the phenomenology and from communicative mean as well, that is normally used in legal environment, and at the same time, it acts as important mean of cognition, implementation and improvement of law.

The internal exactness and precision of the juridical construction are the bases of its specificity and they distinguish it as the phenomenon and effective communicative mean from other phenomena of the legal science. The juridical construction is able to make a structure of all legal principles according to the system, logic and separate abstract concept and whole conceptual system.

Furthermore, the juridical construction as the model of legal phenomenon distinguishes itself by internal unity of its components. Being united, it is not a simple arithmetical sum, it is the system with logical unity, that contains all variety of juridical rights.

The author concludes, that the juridical construction is an effective mean of systematization of legal information and the «the language of law».

Key words: juridical construction, law, making a structure of legal information, communicative mean of legal environment.

УДК 340.12

*Анастасія Юріївна Іванова,
старший науковий співробітник
відділу історико-правових досліджень
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук*

ПРАВОВИЙ СВІТОГЛЯД У КОНТЕКСТІ КЛАСИЧНИХ І СУЧАСНИХ ПОГЛЯДІВ НА ПОЛІТИКУ ПРАВА

Сучасній правовій науці відомі різні форми відображення правової реальності. Це правова свідомість, правовий менталітет, правова ідеологія, правова психологія тощо. Як найскладнішою з форм людської свідомості є світогляд, так найскладнішою формою правосвідомості, вищим теоретичним рівнем її узагальнення є правовий світогляд.

Зміст цих форм та їх співвідношення між собою в різні часи привертали увагу науковців. Неодноразово розглядалися взаємовпливи правової реальності з різними формами її відображення. Йдеться, зокрема, про вплив правосвідомості на поведінку людини, на правотворчу та правозастосовну діяльність, та зворотні — вплив правової ідеології, правової психології, інформації тощо на правосвідомість.

Однак не менш цікаві та важливі питання впливу форм відображення правової реальності на формування права майбутнього (правову політику), та певні зворотні впливи, що, безсумнівно, наявні, якщо розглядати проблему виходячи за межі суто позитивістських підходів, на жаль, залишилися поза увагою дослідників.

Історія вітчизняного права наочно демонструє та підтверджує сказане Ф. Тарановським ще у ХІХ ст. про те, що проблематика *de lege ferenda* актуалізується саме в періоди суспільних змін, державних реформ, перехідні для суспільства періоди. Це зумовлює нагальність проблематики права майбутнього саме сьогодні, коли сталі устої трансформуються чи взагалі

ламаються, коли існуючі принципи перестають задовольняти потреби людини, суспільства і держави.

Погоджуємося з авторами, які стверджують, що саме правовий світогляд як найвищий рівень відображення правової дійсності уміщує в собі загальну ідею про право, право ідеальне — таке, яким воно має бути [1]. Отже, саме на рівні правового світогляду відбувається формування загального вектору для політики права як науково обґрунтованого та аргументованого вироблення ідеалів права та правової політики як державної політики з впровадження цих ідеалів у право- та державотворення.

На те, що головним завданням «теоретичної» політики права, тобто політики права як частини юриспруденції, і є формування такої досконалої моделі, бажаного ідеалу права, ми вже неодноразово звертали увагу [2]. Так, один з найвідоміших теоретиків «відродженого природного права» П. Новгородцев саме у політиці права вбачав втілення перетворювальної функції юриспруденції [3]. До речі, прихильники природного права першими звернулися до вказаної проблематики, хоча, як видається, і не змогли дати якісне наукове обґрунтування відповідного феномену.

Іншого звучання набуває ця ідея в устах прибічників позитивістського праворозуміння. Так, С. Муромцев, оцінюючи загальне цивільне правознавство як науку в строгому сенсі, відводить цивільно-правовій політиці роль мистецтва, або радше техніки (технології), що визначає цілі та прийоми, якими має керуватися законодавець та суддя у пошуку та створенні майбутнього права [4, с. 27–28]. У такому сенсі політика права видається ближчою до юридичної техніки, аніж до державно-правової політики.

У контексті впливу правового світогляду цікавішим є значення, яке надавав політиці права автор та послідовний прибічник ідеї інтуїтивного права Л. Петражицький. На думку вченого, це — можливість свідомо та розумно керувати «правовиробництвом», що дасть можливість відповісти на законодавчі питання, встановити, яким має бути право, як його змінити, що зберегти, де доповнити для того, щоб воно діяло успішно та згідно з його високою та розумною метою [5].

Звертаючись до сучасних дослідників проблем юридичного світогляду можемо констатувати, що у своїх наукових пошуках вони орієнтуються переважно на позитивістське праворозуміння. Так, Г. Паластрова зазначає, що світоглядний вимір права виявляє ціннісні орієнтири суто для правотворчої, правозастосовної та правоінтерпретаційної політики держави; а відображені на рівні юридичного світогляду моральні та правові ідеї, принципи та ідеали втілюються в життя завдяки інститутам позитивного права [6].

Утім, зведення політики права до суто державної політики, на нашу думку, в цьому контексті звужує зміст правового світогляду та применшує його значення та вплив у формуванні майбутнього права. Крім того, можливість застосування виключно інститутів позитивного права, як видається, свідомо обмежує можливості реалізації правових ідей, принципів та ідеалів не втілених у законодавчі норми.

Виокремлюють такі основні етапи виникнення та розвитку юридичного світогляду: 1) зародження передумов (соціальний, політичний, релігійний та інші інститути), що впливають на особливості юридичного світогляду, його зміст та форми; 2) утвердження єдиних правових начал життєдіяльності суспільства, що характеризуються поєднанням різних джерел походження: власних (національні звичаї, традиції, ритуали, релігія, ментальність) та запозичених з інших юридико-світоглядних систем у процесі міжкультурної комунікації; 3) трансформація юридичного світогляду, що відбувається з тих чи інших причин (реформи, революції, війни, глобалізаційні процеси тощо) та призводить до часткової зміни його змістовного та ціннісного змісту зі збереженням ключових пріоритетів та основоположних ідеалів [6].

Слід зазначити, що така трансформація правового світогляду відбувається постійно і залежить від низки внутрішніх та зовнішніх факторів. Утім, саме від рівня розвитку юриспру-

денції, її ролі та місця у суспільному житті залежить, чи буде цей процес спланований і керований історично та науково обґрунтованими ідеалами (виробленими політикою права), або відбуватиметься згідно з політичною доцільністю та кон'юктурою поточного моменту.

Дослідження сутності впливів правового світогляду на правотворення може здійснюватися на різних рівнях і різним філософсько-правовим інструментарієм. Однак визначальною (центральною) проблемою того чи іншого правового світогляду є проблема цінностей.

Яким саме чином аксіологічний вимір правового світогляду впливає на формування політики права спробуємо простежити на конкретно-історичному матеріалі, що його пропонує нам українська державність початку ХХ ст. Зауважимо, що власне державотворчі процеси доби української революції 1917–1921 рр. досліджуються нами із застосуванням висновків та узагальнень концепції перехідної держави, що дає підстави поставити питання про можливість розгляду історико-правової реальності, що сформувалася на Наддніпрянських українських етнічних землях як єдиної держави перехідного періоду у межах якої функціонували різні за своїми підходами владні режими.

Проблема обрання пріоритетних цінностей та відповідних їм стратегічних напрямів розвитку державно-правових інституцій в різні часи та різними суспільствами вирішувалася неоднаково.

У постімперський період системні перетворення, одним з яких стало і перетворення права в ім'я свободи і рівності, призвели до проголошення на різних територіях колишньої Російської імперії низки національно-орієнтованих республік.

Стосовно ціннісних орієнтирів нової української влади, популярною є позиція вчених, які вважають провідною ідеологією Центральної Ради соціалістичну. Слід однак визнати, що історія втілення соціалістичної ідеології переконливо свідчить на користь її тяжіння до системоцентричних цінностей.

Не відкидаючи загалом цієї позиції, видається, що представники Центральної Ради по своєму намагалися вирішити давнє філософське питання співвідношення свободи та рівності, та відповідно співвідношення ліберального та соціалістичного світоглядів. Це відобразилося і в найвідоміших конституційних проектах досліджуваної доби, і, зрештою, в Конституції УНР 1918 р., де в розділі, присвяченому основним правам громадян, закріплено як індивідуальні, так і колективні права і свободи, поруч із широким самоврядуванням та принципом децентралізації влади.

Показово, що незалежність новоутворених держав здебільшого проголошували прихильники республіканської форми правління та демократичних підходів, однак майже скрізь така форма в конкретно-історичних умовах виявилася нежиттєздатною. Очевидно, що обрання ліберальних цінностей вимагає іноді неліберальних способів їх захисту.

Зрозумілим це було для П. Скоропадського, яким поруч із принаймні формальним закріпленням у конституційних «Законах про тимчасовий державний устрій України» деяких ліберальних цінностей (недоторканність особи, недоторканність житла, вільне пересування, обрання місця мешкання і праці; зібрання, свободу слова і друку, об'єднання у громадські, організації, свободу віросповідання) [7, с. 491], було створено абсолютно системоцентричний механізм захисту як своєї влади, так і проголошених нею ціннісних орієнтирів. Це дало підстави оцінювати світоглядну домінанту та базовану на ній панівну ідеологію Гетьманату як консервативну.

Ще більше тяжіння до системоцентризму виявляє соціалістично орієнтована Директорія, яка зрештою теж поступається вже абсолютно системоцентричній радянській моделі.

Логіка цих процесів цілком пояснюється твердженням В. Сорокіна, який упевнений, що для держав перехідного періоду більш підходять цінності системоцентристського правового світогляду і правової культури, що базуються на солідарності, відповідальності, обов'язках щодо общини, природи, Бога. Більш того, вчений переконаний, що лише цінності системо-

центризму дозволяють забезпечити в перехідний період стійкість державно-правового розвитку, громадянський мир та злагоду.

Людиноцентристський тип правової культури, на його думку, можливий лише в суспільстві, яке має високий ступінь стабільності і загальної культури, а також за більш-менш справедливої системи розподілу матеріальних благ. У перехідних суспільствах людиноцентризм зазвичай обертається диктатурою олігархічної меншості в умовах глибокої соціальної диференціації [8].

До певної міри з цим доводиться погодитися, адже самі є свідками аналогічних процесів, що відбуваються у сучасних пострадянських суспільствах, які, безумовно, належать до перехідних.

У цьому контексті привертає увагу дисертація Ю. Власової, в якій автор доводить необхідність єдиної державної ідеології для сучасної Росії [9]. Логіка її тверджень дає підстави висновувати думку про системоцентричний характер такої ідеології, з чим до певної міри можна погодитися, враховуючи оцінювання російськими вченими стану розвитку сучасної Російської Федерації як держави перехідного періоду.

Водночас слід зважати на відсутність у сучасній теорії перехідних держав чітких однозначних критеріїв завершення державою перехідного періоду, а отже, складність визначення моменту, з якого обов'язковим є позбавлення від «маркерів» системоцентризму, припустимих у перехідний період, але абсолютно неприйнятних після виходу з нього. У свою чергу, це зумовлює невизначеність моменту, з якого перехідність у розвитку перестає бути виправдовувальним фактором для суспільства, що намагається реалізувати ліберально-демократичну модель правового розвитку, а саме суспільство починає перетворюватися на авторитарне чи тоталітарне.

Список використаних джерел

1. *Коробка В. М.* Правовий світогляд і близькі до нього ментальні феномени: порівняльно-правовий аналіз на основі співвідношення / В. М. Коробка // *Право і суспільство*. — 2010. — № 4. — С. 9–14.
2. *Іванова А. Ю.* До питання про «правову політику» та «політику права»: історіографічний аспект проблеми / А. Ю. Іванова // *Правова держава*. — К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. — С. 30–35.
3. *Новгородцев П. И.* Из лекций по общей теории права / П. И. Новгородцев. — М., 1904. — С. 13–25.
4. *Муромцев С. А.* Определение и основное разделение права / С. А. Муромцев; вступит. статья, коммент. Ю. И. Гревцова. — 2-е изд., доп. — СПб.: Издательский Дом С.-Петерб. гос. ун-та, Изд-во юрид. фак-та СПбГУ, 2004. — 224 с.
5. *Петражицкий Л. И.* Права добросовестного владельца на доходы с точек зрения догмы и политики гражданского права / Л. И. Петражицкий. — СПб., 1897. — 435 с.
6. *Паластрова Г. В.* Юридическое мировоззрение: историко-правовые и аксиологические аспекты: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / Г. В. Паластрова. — Ростов н/Д., 2008. — 27 с.
7. *Мироненко О. М.* Закони про тимчасовий державний устрій / О. М. Мироненко // *Юридична енциклопедія* / под. ред. Ю. С. Шемшученка. — К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1999. — Т. 2.
8. *Сорокин В. В.* Общее учение о государстве и права переходного периода / В. В. Сорокин. — М., 2010.
9. *Власова Ю. Б.* Взаимодействие права и идеологии в современных условиях: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / Ю. Б. Власова. — М., 2005. — 191 с.

Іванова А. Ю. Правовий світогляд у контексті класичних і сучасних поглядів на політику права

У статті розглянуто погляди вітчизняних дореволюційних та сучасних вчених на правовий світогляд як чинник формування політики права. Прослідковано залежність розуміння та оцінки політики права від типу праворозуміння.

На прикладі української державності 1917–1921 рр. із використанням висновків та досягнень концепції перехідних держав, проаналізовано реалізацію аксіологічного виміру правового світогляду в

конституційній правотворчості. Зазначається, що для перехідних суспільств традиційним та до певної міри виправданим є тяжіння правового світогляду до системоцентристського. Водночас автор акцентує увагу на небезпеці реалізації такого типу цінностей у перехідних державах, враховуючи відсутність чітких критеріїв для визнання перехідного періоду завершеним.

Ключові слова: правовий світогляд, політика права, українська державність 1917–1921 рр., людиноцентризм, системоцентризм.

Иванова А. Ю. Правовое мировоззрение в контексте классических и современных взглядов на политику права

В статье рассмотрены взгляды отечественных дореволюционных и современных ученых на правовое мировоззрение как фактор формирования политики права. Прослеживается зависимость трактовок и оценок политики права от типа правопонимания.

На примере украинской государственности 1917–1921 гг. с использованием выводов концепции переходных государств проанализировано реализацию аксиологического измерения правового мировоззрения в конституционном правотворчестве. Отмечается, для переходных обществ традиционным и в определенной мере оправданным является тяготение правового мировоззрения к системоцентристскому. В тоже время, автор акцентирует внимание на небезопасности реализации такого типа ценностей в переходных государствах, учитывая отсутствие четких критериев для признания переходного периода завершенным.

Ключевые слова: правовое мировоззрение, политика права, украинская государственность 1917–1921 гг., персонцентризм, системоцентризм.

Ivanova A. Juridical world-view in the context of classical and modern views on the law policy

The article discusses the views of domestic pre-revolutionary and contemporary scholars on the juridical world-view as a factor in law policy. Observed dependence of interpretations and evaluations of the law policies of the legal consciousness.

On an example of Ukrainian statehood of the 1917–1921th, using the findings of the concept of transitional states, analyzed the implementation of axiological measurements of the Juridical world-view into the constitutional lawmaking.

It is noted for transitional societies is traditional system-centered Juridical world-view. At the same time, the author focuses on the implementation of this type of insecurity values in transitional states, given the lack of clear criteria for the recognition of transition completed.

Key words: juridical world-view, legal law politic, Ukrainian State of the 1917–1921th, person-centered, system-centered.

УДК 340.1

*Олександр Сергійович Кабанець,
аспірант відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України*

ГРОМАДЯНСЬКА КУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

У теорії держави і права демократія, її розвиток та особливості становлення є актуальними для наукових досліджень. За часів Античності демократії приділялася особлива увага серед філософів та науковців тих часів. Нині у багатьох державах існує демократичний устрій, багато країн прагнуть мати суспільство з демократичними цінностями. У той же час кожна